

STRESZCZENIE PRACY DOKTORSKIEJ

mgr Yordanki Iliewej-Cygan

pt. *Wychowanie dwujęzyczne w rodzinie polsko-bułgarskiej. Wpływ języka polskiego na bułgarski język mówiony dzieci w wieku od 2 do 10 lat*

Rozprawa podejmuje problematykę dwujęzycznego wychowania dzieci w rodzinie polsko-bułgarskiej. Jej celem jest porównanie idiolektów dzieci pod względem rodzajów nieprawidłowości występujących w ich wypowiedziach w języku bułgarskim oraz wyszczególnienie przyczyn ich powstania. Do analizy i opisu materiału językowego posłużyły metoda kontrastowa, metoda kontrastywna oraz związana z nią metoda analizy błędów, znajdujące uzasadnienie w sytuacji bilingwalnej badanych dzieci. Sytuacja ta charakteryzuje się stałym kontaktem językowym (polsko-bułgarskim) wywołującym interferencje językowe indywidualne i uzualne, w wyniku których dochodzi do zapożyczeń i zmian w systemie języka bułgarskiego, podlegającego interferencji. Przedmiotem opisu w rozprawie są zarejestrowane w poszczególnych wypowiedziach dzieci nieprawidłowości będące wynikiem interferencji zewnętrznojęzycznej języka polskiego oraz interferencji wewnętrznojęzycznej związanej z defektywną znajomością bądź nieznanymi systemu języka bułgarskiego.

Rozprawa składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, wniosków końcowych oraz dwóch aneksów. W pierwszym rozdziale teoretycznym omówiono zjawisko bilingwizmu, przedstawiając jego definicje oraz rodzaje. Część rozdziału została poświęcona rozwojowi mowy dzieci w wieku od 2 do 10 lat, wpływowi wybranych czynników na rozwój dwujęzyczności dzieci oraz procesowi stawania się osobą dwujęzyczną. Drugi rozdział teoretyczny skupia się na kontakcie języków przyswajanych jednocześnie i na zjawiskach mu towarzyszących, takich jak transfer, interferencja, zapożyczenia, kalki, przełączanie kodów oraz interjęzyk. Przedstawiono również definicje i rodzaje pojęcia błędu językowego i przeanalizowano jego rolę w procesie akwizycji języka. Rozdział trzeci zawiera ilościową analizę idiolektów dzieci stanowiących obiekt badań w niniejszej rozprawie. W pierwszej części podano krótką charakterystykę materiału poddanego analizie, który zebrano w przedziale czasowym od 2014 do 2020 roku włącznie za pomocą nagrań dźwiękowych oraz poprzez odręczne notowanie zasłyszanych wypowiedzi. Badania, których wyniki zostały przedstawione w rozprawie, objęły okres między 2. a 10. rokiem życia dzieci. W punkcie drugim ujęto różne definicje terminu *idiolekt*, a następnie – w części trzeciej, zwrócono uwagę na motywy i korzyści wybranej strategii dwujęzycznego wychowania dzieci, tj. *jedna osoba – jeden język*.

Przedstawiono również charakterystykę samych dzieci oraz porównano ich idiolekty pod względem liczby występujących błędów (z uwzględnieniem ich rodzajów). Rozdział czwarty obejmuje analizę jakościową poszczególnych rodzajów błędów popełnionych przez dzieci w zarejestrowanych wypowiedziach ustnych w języku bułgarskim. Rodzaje te wyodrębniono w odniesieniu do podsystemów języka – fonetyki, fleksji, składni, słowotwórstwa oraz leksyki. Obiektem badań są m.in. kalki semantyczne, wtrącenia z języka polskiego, repliki syntaktyczne i słowotwórcze, szyk klityk w zdaniu, niewłaściwe formy fleksyjne, kategoria określoności, redukcja samogłosek w języku bułgarskim, właściwości i dystrybucja akcentu słownego i in. Rozprawa kończy się usystematyzowaniem wyciągniętych z poszczególnych analiz wniosków oraz dwoma aneksami zawierającymi: transkrypcję i tłumaczenie na język polski zapisanych odręcznie i nagranych wypowiedzi dzieci oraz klasyfikację materiału empirycznego.

W zebranych materiale wyodrębniono w sumie 2450 odstępstw od normy języka bułgarskiego – najwięcej w dziedzinie leksyki, w następnej kolejności w zakresie składni, porównywalnie w dziedzinie fonetyki i fleksji, oraz najmniej w zakresie słowotwórstwa. Stwierdzono, że im bardziej odmienne są dane podsystemy, tym więcej różnych rodzajów nieprawidłowości popełniły w nich dzieci, których wypowiedzi stanowią obiekt badań w rozprawie. Przy analizie materiału wskazano, że największy kontrast między językiem polskim a językiem bułgarskim istnieje w dziedzinie fleksji oraz składni i dotyczy on m.in. braku kategorii przypadku, rozbudowanego systemu temporalnego, braku bezokolicznika, podwajania dopełnienia oraz szerokiego zastosowania przyimków – w języku bułgarskim, oraz braku kategorii określoności, braku trybu nieświadka, możliwości opuszczenia form czasownika posiłkowego *być* w zdaniach prostych i nadrzędnych, częstego użycia zdań pytających intonacyjnych – w języku polskim. Różnice między analizowanymi idiolektami w tych dwóch podsystemach znajdują przyczyny przede wszystkim w przejściu języka bułgarskiego od analityzmu do syntetyzmu. Najmniej rodzajów błędów zarejestrowano w zakresie słowotwórstwa i leksyki. Największą zarejestrowaną frekwencję mają błędy leksykalne, w szczególności cytaty wyrazowe będące wynikiem interferencji zewnątrzjęzykowej języka polskiego. Prawie w każdym z podsystemów język polski ma największy wpływ na wystąpienie błędów – interferencja zewnątrzjęzykowa jest przyczyną powstania 87% nieprawidłowości fonetycznych, 87% nieprawidłowości składniowych, 63% nieprawidłowości słowotwórczych oraz 96% nieprawidłowości leksykalnych. Jedynie w zakresie fleksji 57% błędów wynika z interferencji wewnątrzjęzykowej, przy czym 29% z nich spowodowanych jest defektywną znajomością systemu języka bułgarskiego, a 28%

– nieznajomością systemu języka bułgarskiego. Interferencja zewnątrzjęzykowa jest przyczyną powstania 43% nieprawidłowości fleksyjnych.

Podsumowując porównanie idiolektów dzieci, należałoby wspomnieć, że rozwój mowy u całej czwórki przebiegał w sposób zbliżony i nieodstający od normy, jednak oba języki nie rozwinęły się jednakowo ani w tym samym tempie u każdego z nich. Język polski był i jest cały czas dla nich językiem dominującym z powodu ograniczonych możliwości komunikacji w języku bułgarskim. Dzieci opanowały język bułgarski na różnym poziomie; w różnym wieku zaczęły rozgraniczać oba języki, lecz do tej pory żadne z dzieci nie jest w zupełności wolne od mówienia w tzw. języku mieszanym. Badania wykazały, że najwięcej błędów popełnił syn – 42,1% wszystkich błędów, następnie najmłodsza córka – 28,1%, potem średnia córka – 20,4%, a najmniej najstarsza córka – 9,4%. Wpływ na takie wyniki ma kilka czynników – cechy osobowościowe i płeć dziecka, jego zdolności językowe, słuch muzyczny, pamięć, warunki otoczenia, wielkość rodziny, rodzeństwo, kolejność urodzenia i in. Poziom poprawności posługiwania się językiem bułgarskim w wypadku dzieci, których wypowiedzi stanowią obiekt badań w rozprawie, charakteryzuje się więc pewną sinusoidą zależną zarówno od warunków wewnątrzjęzykowych, jak i zewnątrzjęzykowych. Na podstawie przeanalizowanego materiału wyciągnięto wnioski, że w pewnym etapie rozwoju mowy dziecka dwujęzycznego wiek nie ma istotnego wpływu na mniej lub bardziej poprawne mówienie w języku drugim czy na mniejszą lub większą ilość interferencji z języka pierwszego. Wraz z dorastaniem dzieci liczba popełnianych przez nie błędów w języku bułgarskim nie maleje.

Rozprawa stanowi najobszerniejsze i w pewnym sensie nowe opracowanie konfrontatywne dotyczące polsko-bułgarskiej dwujęzyczności dziecięcej, a przeprowadzona w niej analiza mogłaby posłużyć jako pierwszy krok w kierunku dalszych studiów zarówno naukowych komparatystycznych polsko-bułgarskich, jak i glottodydaktycznych.

Yordanka Ilieva-Cygan